

ОВО НИЈЕ КЊИЖЕВНОСТ

(Марсел Соважо: *Осџавиџе ме (коменџар)*, превела са француског Иванка Павловић, АЕД студио, Београд, 2006)

Нема више издавачке куће АЕД студио. Не делује да је велики број људи ово приметио, већ дуже време није било њихових нових наслова, а ствари свакако нестају. И људи нестају. И не бих о томе. Односно, не бих о ономе шта мислим о томе. Довољно је тужно и без мене.

А нестанак ове куће мене јесте растужио. Био сам њихов читалац годинама, чинило се да је то кућа која рачуна на мене као таквог: махом високи двадесети век, веома промишљен одабир наслова, делимично типске корице, без претензије према књижевном *вришћању*, тихе, паметне, онакве какво би читање требало да буде. Мишима, Фриш, Бернхард, Фаулс, Канети, Лаури, дневници, репринти књига без којих се, тврдим, заиста не може, ствари које скоро сваки други издавач избегава јер делују *неисплативо*... И тако, никада у било ком од предњих планова, са ценом која је исказивала поштовање према оном што се налази међу корицама, без маркетиншке агресије, намере да се доспе у центар пажње, јер пристojан човек не жели да се налази тамо. Права господска кућа, вероватно последња те врсте. Наклон и бескрајно поштовање с моје стране – мени су поклонили многе сате које нико други не би. Желео, умео, свеједно је.

Ово, ипак, није некролог пошто, знамо то, јелте, рукописи не горе. Није ово ни посвета, у правом смислу те речи. Ово је показна вежба, кад је поменути издавач у питању, и то је мање важно, они који би требало да знају, знали су. Ово је мишљење о феномену на какав раније нисам наилазио, а нисам лењ кад је реч о књигама. Међу десетинама *ајарџних* књига које је АЕД студио објавио, а само такве је објављивао, једна је морала бити од других *ајарџнија*. Дама чије име стоји на корицама звала се Марсел Соважо, њена књига, једина коју је написала, зове се *Коменџар*. Или, *Осџавиџе ме*, уз напомену да је текст *коменџар*. Ово није ново издање, 2006. година ми данас изгледа као неолитска прошлост. Књига је штампана у тек пет стотина примерака. Не знам да ли се у околини налази толико њених читалаца. Било би добро да их има. Било би баш добро да је тако. Или да успем да пронађем још неког. *Коменџар* није дужи од педесетак страница. Тврдим: тих педесетак страница представљају неку врсту тоталне књиге. Ако је таква књига и даље књига.

Марсел Соважо била је вршњакиња Душана Васиљева. Рођена 1900, свој прекратки живот завршила је 1934. Иста болест, обоје. Свој прекратки живот завршила је у Давосу, на *чаробном бреју*. То је књижевност. Васиљев је преминуо тачно десет година пре ње. Соважо је успела да доживи објављивање своје једине књиге. Васиљев није сачекао. Жан Мутон, директор Француског института у Букурешту, као и оног у Стокхолму,

био је старији од ње годину дана. Живео је до 1995, скоро читав век. Скоро читав век провео је упињући се да афирмише и реафирмише *Коменџар*. То је књижевност.

Коменџар није књижевност. Тачка.

7. 11. 1930, Марсел Соважо налази се у возу за санаторијум. Тај воз је смрт. Стићи ће четири године касније, али он то јесте, то и ништа друго. И она то зна. Говорим о рационалном. То је брз воз, нема бржег. Стравично брз воз. У том возу, у својој смрти, Марсел Соважо отвара писмо које јој је послао човек с којим је остварила најинтимнију могућу емоционалну везу. Тако је она мислила о томе. Показаће се да је мислила из себе. И осећала. Претераћу сад: Марсел Соважо је мислила Ану Карењину. Воз Ане Карењине (нема их два, исти је то воз), такође је смрт. Као што је примедба Русиње о ушима несрећног Карењина смрт малограђанског брака, последњи *коменџар* који би могао да буде дат на ту тему. *У њом њисму њише...*, сећате се, грозоморна дечја песмица која је епитом ултрабаналности, али то тамо пише. Замишљени и *осећани* савршени саговорник *не воли више*. Он се жени, он *оглази*, он *оџиушиа* и они ће *осџаџи љријаџељи*. *Коменџар* којим Марсел Соважо отписује није друго до коментар на ужас.

Аутор писма, вереник или не, могао би да се зове Вронски. Могао би и да се *не зове* као што не би требало именовати баналност, никада, не би јој требало повлађивати нити давати за право. Његово *не волим ње више* писмо је онолико ниско колико је то просечна људскост, оно је бедно, није ничему. Оно не може чак ни да убије, не може ни до тога да добаци, зато што је воз у ком је прочитано смрт – смрт је та која штити Марселу Соважо од нове смрти. Нема нових смрти. Сваком дође једна. Вронски, Вереник или Ко Год, пише мртвој жени писмо у ком саопштава да се њему живи. Он искаче из њеног воза, али ево га, ту је, пријатељ, она може да се ослони на њега. Гадно је то писмо, људска гадост, једна од. Сви смо ми то писмо, често. Безочни кукавичлук у гнусним реченицама, на прву изгледа како такво нешто не може да има свој *коменџар*, не би смело да га има, зато што сваки покушај коментара на ово изискује силажење до места која би требало избегавати по цену живота. Али Вереник, који се у писму декларише као Нови Вереник, Туђи Вереник, превиђа да ће *коменџар* стићи, право из воза у који је толико желео да не уђе.

Како ми је било хладно!

Зашто је овај воз њошао?

Тог воза.

И онда, добро дошао у нежељену вечност, Верениче.

Коменџар није књижевност. Он је вечност.

Пол Клодел сматра да је *неџрисџојно* повезивати ову књигу с било каквом књижевном идејом.

Вронски, Вереник, како то разумети? Као: живи ми се. Који живот, какав? Ниси био кадар ни да убијеш неког. Послао си писмо у пакао. То је рачунција, не чека му се да затворе сандук. Бежао би, то је он. У *жив* брак. Тамо где жене не улазе у возове који се зову смрт. Окренуо би главу од фарова на локомотиви и онда тог нема, ни жене нема, ни воза нема. То је човек кородирао. Прошлости ако би могло да нема. А то не може. Неће му бити дозвољено. Из прошлости ће добити своју вечност, колико год му не било драго.

Марсел Соважо не пише из мржње. Не освета, не бедастоћа. Била је то жена способна да запише властиту луцидност. То је *Коменџар*. И шта значи то – *Осџавиџе ме*? Испрва звучи као: па добро, урадите то, ако сте такви. То је: то сте ви. Свака ова реч, свака реченица (јер ви немате храбрости да делујете, испостављате реченице да делују уместо вас, ваше реченице су ваша испразност), све то је ништавно јер и ви сте, а мени то не треба. Идите. Слободно. Е, ту је страхота. Кад малограђански отпуст наиђе на одговор из воза који је смрт. Слободно живите. Ја ћу слободно умрети. Ви нећете.

Или, много теже, *Осџавиџе ме* на миру. Умирем. Имам важнија посла, следе неодољни сусрети. Ко сте ви да умрете са мном? Или за мном? У овом случају *Осџавиџе ме* значи *Оглазиџе* упућено оном који је већ отишао. Заправо, никада није био ту. Као што Вронски никада није био ту. То су коњаници делузије. Нема их, никада их није било. *Оглазиџе заџо шџо никада нисџе били џу*, то је обрачун с леталном дозом делузије, наспрам које је свака смрт дивна смрт. Слободно умрети. Без делузија. *Коменџар* је приручник за то.

Или, *Осџавиџе ме, сви ви*. Соважо никада не би ово написала. Њен текст сачували су мушкарци. Мутон, поменуо сам њега, читав век чувар *Коменџара*. Неки од њих сачували би њу, да су могли. Њу су у Давосу обилазили. Мутон је довео Шарла ди Боса тамо, првог јануара 1934, како би јој овај прочитао предговор који је написао за њену књигу. Предухитрили су смрт за шест дана. Да ли је то помислила, 6. 1. 1934. по подне: *Осџавиџе ме, сви ви*?

Да, врло је касно, ујраво сам ујасила ламју да бих јусџила у собу свейлосџи нођи.

Педесетак страница *Коменџара* представљају општу историју појма љубави. Или је сâм појам добио свој коначни коментар. То није књижевност. То је текст који може бити искључиво рад духа, свеукупног, изванредног духа са свим његовим еманацијама. Апсолутно усредсређен, без застрањивања од којих зависи литература, опсењивања, ма какве фикционализације. Колико год да је била блиска с надреалистима, Соважо је њихово деловање видела као конструкцију, беживотно, јалово кретање које нема везе с њеним животом-умирањем. Отуд мисао о чистоти која се повлачи готово по свим записима о *Коменџару*. Он јесте најнепосреднији могући сусрет с чистотом који себи читалачко биће може да приушти. Књижевност није чиста. Књижевност пати од нужде калкулације. Што је боља, више се калкулисало, манипулисало у језику, вагало. Овде тога нема.

Коменџар није књижевност. Он је исијавање чистих појмова. Требало би да појмови имају једну страну, разумску. Њихов кључ је разум, научили смо. Емоционалност наводно руши појмовну стабилност. Нетачно. Марсел Соважо пише о сазнању (рационалном и емоционалном) да је свако претходно сазнање (пре свега емоционално) било нетачно. Ово је књига реконституције. Напор је изванљудски јер не делује јасно зашто веровати у реконституцију ако сте у возу који је смрт, а онда је апсурдно. А шта ако нема смрти? Ако то може? Како то може? Шта ако је све друго претходно умрло или мртворођено? Вереник који то није или јесте за другог, па то је мртворођени Вереник, он, једноставно, *није, није био, ничеја није било*, како онда констатујемо смрт? *Осџавиџе ме, јер ви сџе смрџи*, тако?

Чисти појмови: очајање, разочарање, безнадежност, патња, понижење, усамљеност. Соважо пише о њима у часу кад остају без референце, на моменте изгледа као да само звуче, њена књига је нотна свеска појмова за које није најјасније одакле долазе, али је јасно да су одувек били ту, она се суочила с општим протоком емоционалне појмовности, досегла је свечовечанску разину свега што осећа. Она ослушкује глупавог римског стражара који Христу приписује зазивање Илије зато што не разуме, не може да разуме и никада неће разумети, јер Христов језик није његов језик, као што Вереник Вронски није разумео, и то што пише себи пише и о себи, погрешно је, могао је да прође и без тога али бисмо тада сви ми прошли без *Коменџара*, сви ми који смо читали, и то би било погрешније од свега погрешног. Не знам да ли је Он то урадио, прочитао њено Писмо, њен *Коменџар*, и не знам како се то преживљава, и не интересује ме, јер његово лице је њушка баналности која је смрт свих смрти.

А на крају *Коменџара* Марсел Соважо пише како је организован бал у санаторијуму, а то је време које наилази након сваке делузије, па и оне о умирању, јер да је такве било не би било књиге, и ту последњу страницу она пише из скоро па делиријума, каже *како је лејо ијрајши!*, каже, *кад се џело креће у риџму, диже се неки груји живоџ*, каже, *ијрајши, џо је најсрећнији живоџни риџам, ијрајши кад си мислио да џоја више неће биџи, џо је загобијена џобега*.

Коменџар није књижевност. Он је победа. Иако о свом играчу говори да ће је колико сутра заборавити, иако ће га пољубити без речи, Соважо пише као жена која је дала све од себе, дала сву себе, и због тога нема више речи, обављено је оно што је морало бити обављено, речи су претходно постављене у најбоље замисливе положаје, *речено је, најписано је*, све је урађено и сачувано је достојанство игре и нема Вереника на крају, и нема писма, али има игре, као што има плиме и осеке, било је и биће, и успостављен је ред ствари који се налази негде далеко од реда текста, овај га тек потврђује, утврђује да може да се игра и да може да се игра до краја. И иза краја. И да тако мора.

А пре месец дана у француској штампи појавила се фотографија. На њој су три мушкарца, стоје над упечатљивом породичном гробницом на врху старог, сеоског гробља. Локални градоначелник са сарадницима, *засукали су рукаве*, тако пише, и уредили гроб Марселе Соважо. Има нечег мистичног на тој, наизглед ординарној фотографији. Три мушкарца, баш тај број, његово дејство је магијско, као однекуд послати, ништа на њиховим лицима не одаје подле пориве политичког маркетинга. Ваљда тако не би могло с њом, не би дозволила. Ауторка *Коменџара*, једне једине књиге, оне која није упоредива с другим књигама. Жена која је одиграла свој део књижевности усред властите смрти.